

SANTRAUKA. 1944 metais iš Lietuvos pasitraukė tūkstančiai žmonių, tarp jų – nemaža dalis Kauno Valstybės teatro artistų. Kaip karo pabėgėliai, jie laikiną prieglobstį rado Vokietijoje. Kitose šalyse pajėgių lietuvių muzikų trūko, todėl 1948 metais, siekiant iškilmingai pažymėti Lietuvos valstybės atkūrimo 30-metį, Didžiosios Britanijos Lietuvii sąjunga ir Baltų taryba, britų Menų tarybai pritariant, pasikvietė iš Vokietijos 4 dainininkus ir akompaniatorių. Su jais buvo sudaryta sutartis ne tik dalyvauti jubiliejiname renginyje, bet ir aplankyti nuo centro nutolusias lietuvių bendruomenes, pakelti jų tautinę dvasią ir Jungtinėje Karalystėje skleisti žinią apie tragišką Lietuvos likimą. Panaši sutartis buvo pasirašyta 1949 metams, numatant daugiau koncertų skirti angliškai auditorijai. Šiame straipsnyje analizuojamos koncertinės programos, periodinės spaudos atsiliepimai, publikos reakcija, gastrolių maršrutai ir pasiekti rezultatai, aptariami atlikėjų išpūdžiai bei jų nesėkmingi bandymai įsitvirtinti profesionaliojoje britų scenoje.

RAKTAŽODŽIAI: opera, daina, teatras, solistai, gastrolės, koncertas, publika, tauta, valstybė, Kaunas, Lietuva, Vokietija, Didžioji Britanija.

IVADAS

Lietuvos muzikinė kultūra neatsiejama nuo jos valstybingumo raidos. Koncertų programos, atlikėjų repertuaras, kūrinių tematika byloja apie vieno ar kito istorinio laikotarpio aktualijas. Vasario 16-osios Lietuvai teko dėti nacionalinius meno pagrindus – steigti teatrus, muziejus, muzikos, dramos ir dailės mokyklas. Ypač šioje srityje pasižymėjo Kaunas, 1920 metais įgijęs laikinosios Lietuvos sostinės statusą. Šiame mieste veikė vyriausybės institucijos ir platus visuomeninių organizacijų tinklas. Būtent čia muzikos mėgėjų iniciatyva 1920 metais įsisteigė

Operos vaidykla, po dvejų metų perėjusi Švietimo ministerijos žinion ir tapusi Valstybės opera. Vladas Jakubėnas¹ rašė:

Tuo laiku, kai viskas Lietuvoje buvo pilka, negražu, varginga, – opera susikūrė gera. <...>
Opera virto savotiška meno šventove, ją mylėjo visa visuomenė, jai plaukė visos lėšos.
(Jakubėnas 1935: 352)

Iš tiesų per labai trumpą laiką susiformavo pajėgus orkestras, choras, pagrindines solines partijas atliko talentingiausi Kauno ir Klaipėdos muzikos mokyklų auklėtiniai, svečiai iš užsienio. Per 25 Valstybės operos veiklos metus, įskaičiuojant pirmąją sovietinę okupaciją ir nacistinės Vokietijos valdymo laikotarpį, buvo pastatytos 64 operos, tarp jų – 5 lietuviškos, vidutiniškai kiekvieną sezoną parodyta po 2–3 naujus kūrinius (Gutauskienė 2003: 303–310), iš viso – apie 2 700 operos spektaklių (Kz. B. 1971: 7). Dainuoti šio teatro scenoje kiekvienas lietuvių dainininkas laikė didžiule garbe ir privilegija, o klausytojai – puikia galimybe susipažinti su pasaulinio lygmens repertuaru. Valstybės operoje, tapusioje Lietuvos muzikos meno reprezentacine įstaiga, lankėsi Vyriausybės ir Seimo nariai, prezidentai, užsienio atstovybių diplomatai. Kai joje būdavo minimos valstybinės reikšmės datos ar kalendorinės šventės, teatro pastatas pasipuošdavo šviečiančių lempučių girliandomis. Šie XIX amžiau pabaigoje pastatyti rūmai tapo ne tik svarbia kauniečių muzikinio gyvenimo, bet ir nepriklausomos Lietuvos istorijos dalimi, o scenos uždanga su rūtos šakele simbolizavo glaudų ryšį su tautinėmis tradicijomis.

1939 metais Lietuvai atgavus senąją sostinę, į ją persikraustė daug valstybinių įstaigų. Tuo metu iškelti teatrą, kuris vokiečių okupacijos laikais buvo pervadintas Kauno Didžiuoju teatru, nebuvo galimybių, todėl 1942 metais vilniečiai nutarė suburti operos trupę ir savo jėgomis statyti labiausiai Europoje žinomas operas. Šioje srityje reikėsi tiek sceninę patirtį turintys atlikėjai, tiek jauniausios kartos atstovai. Per trejus jos veiklos metus buvo pastatytos 5 operos. Gelbėjo ir kauniečiai, kartkarčiais atveždavę į Vilnių vieną kitą savo spektaklį. Ne visada žiūrovams pavykdavo ir bilietų gauti, tai rodo šio muzikos žanro populiarumą Lietuvoje. Visgi Antrajam pasauliniam karui einant į pabaigą ir Raudonajai armijai artėjant prie Lietuvos sienų, Kauno ir Vilniaus muzikai turėjo apsispręsti – likti tėvynėje ar emigruoti. Prisiminę tragiškus pirmosios sovietinės okupacijos metų įvykius ir nenorėdami pakliūti į bolševikų rankas, gausus inteligentijos, tarp jos ir muzikų, būrys pasitraukė į Vakarus – kompozitoriai, dirigentai, orkestrų ir chorų nariai, apie 30 solistų. Dauguma moterų su savimi pasiėmė ir tautinius drabužius, kurie vėliau labai praverė jų meninėje veikloje.

¹ Vladas Jakubėnas (1903–1976) – pianistas, kompozitorius, pedagogas, muzikos kritikas, Rygos ir Berlyno konservatorijų absolventas. 1944 metais pasitraukė į Vokietiją, 1949-aisiais apsigyveno JAV.

Apie lietuvių muzikinį gyvenimą egzilyje jau yra pasirodžiusi ne viena knyga, publikuota daug mokslinės literatūros. Reikėtų išskirti Jūratės Vyliūtės monografijas „Čikagos lietuvių opera“ (1999) ir „Lietuvių muzikai Vokietijoje 1944–1949“ (2005), taip pat stambų šio straipsnio autorės darbą „Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870–1990. Tautinės tapatybės kontūrai“ (2015). Tačiau nė į vieno muzikologo akiratį nepateko išvietintų asmenų (DP) stovyklose gyvenusių Lietuvos operos teatrų dainininkų gastrolės po Didžiąją Britaniją, vykusių 1948–1949 metais. Tad šio darbo tikslas – atskleisti lietuvių solistų misiją, keliaujant su koncertais po Angliją, Škotiją ir Velsą. Norint jį pasiekti, reikėjo: 1) išsiaiškinti, kas ir kodėl nutarė surengti lietuvių dainininkų gastroles po Didžiąją Britaniją; 2) atkurti koncertinių kelionių maršrutus; 3) išanalizuoti koncertines programas; 4) apžvelgti lietuvių ir anglų periodinę spaudą, publikavusią koncertų anotacijas bei recenzijas; 5) nustatyti priežastis, dėl kurių lietuviams nepavyko įsitvirtinti profesionaliojoje Didžiosios Britanijos scenoje. Vykdam tyrimą teko analizuoti niekur neskelbtus ir mažai kam žinomus Juozo Žilevičiaus-Juozo Kreivėno lietuviškos muzikos archyve (toliau – ŽK LMA) saugomus dokumentus – Jakubėno laiškus žmonai Olgai ir kompozitoriui Kazimierui Viktorui Banaičiui, spausdintas koncertų programas, taip pat periodinę spaudą, kas lėmė šio straipsnio naujumą ir originalumą. Taikant aprašomąjį, sisteminių, istoriografinį, statistinį ir lyginamąjį metodus, buvo galima pasiekti užsibrėžtą tikslą ir atsakyti į iškilusius klausimus.

ANGLIJOS IR ŠKOTIJOS LIETUVIŲ INICIATYVOS XX AMŽIAUS PIRMOJOJE PUSĖJE

Pirmieji lietuviai Didžiojoje Britanijoje atsirado XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje. Tai buvo susiję su padidėjusia emigracija iš carinės Rusijos į JAV. Mat nemažai keliauninkų bandė pasiekti Naująjį Pasaulį iš Anglijos jūrų uostų, bet jei jiems pritrūkdavo pinigų ar vėluodavo laivai, laimės ieškotojai čia ir pasilikdavo. 1900 metais Londone gyveno apie 9 000, o Mančesteryje apie 700–800 lietuvių. Pasunkėjus gyvenimo sąlygoms, dalis jų išsikėlė į kitus kraštus. Tačiau vienus migrantus pakeitė kiti – prieš Pirmąjį pasaulinį karą Didžiojoje Britanijoje būta apie 10 000 lietuvių, iš kurių du trečdaliai įsikūrė Škotijoje (Anglijos lietuviai 1953: 181) ir pradėjo leisti lietuvišką laikraštį „Išėivių draugas“. Ypač tarp emigrantų buvo populiarus Glazgo (Glasgow) miestas, dar vadinamas komercine Škotijos sostine. Po Antrojo pasaulinio karo iš Vokietijos Britų zonos karo pabėgėlių stovyklų į Didžiąją Britaniją atvyko apie 6 000 lietuvių. Ne visi jie čia įsikūrė ilgam, bet tie, kurie liko, ėmė telkti tautiečius ir steigti lietuviškas organizacijas. Jos daugiausia buvo kuriamos savišalpos, religiniais, kultūriniais ar švietimo tikslais.

1907 metais Londone pradėjo veikti Šv. Cecilijos muzikos draugija, bet kaip ilgai ji gyvavo ir ką nuveikė informacijos nėra. Tačiau yra žinoma, kad 1910–1946 metais sėkmingai darbavosi kultūrinė „Rūtos“ draugija, kas byloja apie lietuvių norą išsaugoti savo tautinę tapatybę, kalbą, papročius.

1938 metais Glazge įvyko Lietuvių seimas, įkūręs Didžiosios Britanijos lietuvių tarybą, o ši 1946-aisiais sušaukė Londone lietuvių kongresą, kuriame dalyvavo 37 organizacijų atstovai. Po metų buvo įkurta Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga (DBLS). 1948-aisiais ji turėjo 60 skyrių, o jiems priklausė apie 3000 narių, daugiausia naujųjų ateivių, nes senosios išeivijos atstovai jautėsi nutolę nuo okupuotos Lietuvos aktualijų. Centro valdybos pirmininku buvo išrinktas Petras Bazilijus Varkala – ekonomistas, pramonininkas, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto absolventas. Į Londoną jis atvyko 1935 metais siekdamas pasitobulinti savo profesijoje, 1940 metų pradžioje buvo paskirtas žemdirbystės atašė prie Lietuvos pasiuntinybės. Karo metais dirbo įvairiose tarptautinėse organizacijose, o jam pasibaigus savo lėšomis išleido Ernesto Johno Harrisono knygą „Lithuania's Fight for Freedom“ („Lietuvos kova už laisvę“), ypač dėjo daug pastangų tarptautiniu mastu keliant Lietuvos laisvinimo bylą. Varkala buvo išsilavinęs, plataus akiračio žmogus, domėjosi menu, kultūra, gerai valdė plunksną. Kartu su savo pavaduotoju Mečiu Bajorinu 1947 metais jis DBLS vardu inicijavo savaitraščio „Britanijos lietuvis“ leidimą. Bajorinas, Tauragės komercinės mokyklos auklėtinis, Londone atsідūrė dar prieš Antrąjį pasaulinį karą: 1938–1939 metais ėjo „Maisto“ akcinės bendrovės atstovo pareigas, vėliau, Lietuvai praradus nepriklausomybę, įsitraukė į visuomeninę lietuvių veiklą – ne tik darbavosi DBLS, bet ir 1946–1949 metais vadovavo Baltų tarybai. Ši organizacija iš anksto ėmė ruošti neeiliniams 1948 metams, kai buvo siekiama kuo reikšmingiau paminėti Lietuvos valstybės atkūrimo ir Latvijos bei Estijos valstybių susikūrimo 30-metį. Buvo nutarta surengti iškilmingą koncertą, dalyvaujant visų trijų šalių atlikėjams. Kadangi Didžiojoje Britanijoje jų nebūta, išskyrus kelis vargonininkus ir chorvedžius, kilo mintis muzikus pasikviesti iš kontinento. Ir neapsiriboti vieninteliu renginiu, bet organizuoti kelių mėnesių koncertinį turą. Mat nemažai baltiečių gyveno išsimėtę provincijos užkampiuose, todėl žūtbut reikėjo juos telkti, palaikyti dvasios tvirtumą ir pakelti jų prestižą svetimtaučių akyse.

Nors dalis pabėgėlių buvo nublokšti į Austriją, Belgiją, Daniją, Italiją, Norvegiją ir Švediją, bet, kaip liudija statistika, jų ten santykinai buvo nedaug, todėl visas lietuviškas muzikinis gyvenimas virė Vokietijoje įkurtose DP stovyklose. Jose ir imta ieškoti tinkamiausių atlikėjų. Šis sumanymas daugeliui patiko. Jam taip pat pritarė Britų menų taryba (*Arts Council of Great Britain*), kurios pagrindinė funkcija buvo remti kūrėjus, jų rengiamus koncertus, spektaklius, parodas, t. y. savęs išlaikyti nepajėgiantį meną, reikalingą Jungtinės Karalystės kultūros plėtrai². Organizatoriai

² Tai nebuvo oficiali institucija, bet pagal Anglijos įstatymus galėjo laisvai veikti.

koncertą numatė balandžio 10 d. didžiulėje Londono Vestminsterio salėje (*Westminster Central Hall*), talpinančioje apie 2 500 žmonių. Jau 1948 metų pradžioje prasidėjo susirašinėjimas su valstybinėmis institucijomis (reikėjo gauti vizas) ir pasiryžusiais Jungtinėje Karalystėje koncertuoti muzikais. Estams atstovavo smuikininkė Zelia Aumere-Uhke ir pianistas Olavas Roots, latviams – styginių kvartetas: Arvīds Norītis, Voldemārs Rušēvics, Eduards Vīnerts, Alfrēds Ozoliņš. Lietuvių būta daugiausia – keturi operos solistai: Alė Kalvaitytė³, Izabelė Motekaitienė⁴, tik pradedantis savo profesinę karjerą Stasys Baranauskas⁵ ir didžiausią sceninę patirtį turintis Ipolitas Nauragis⁶. Jiems sutiko akompanuoti Jakubėnas. Vokietijos DP stovyklų gyventojams tai buvo neeilinis įvykis. Muzikai džiūgavo, kad Vakarų pasaulis atkreipė dėmesį į jų meninius gebėjimus bei kultūrinės intencijas ir suteikė galimybę joms plačiau išsiskleisti.

PIRMOSIOS LIETUVIŲ ATLIKĖJŲ GASTROLĖS

Lietuvių trupė iš Vokietijos atvyko į Londoną balandžio pradžioje. Ji buvo apgyvendinta lenkų pensionate Padingtono rajone ir prieš koncertą dar turėjo kelias poilsio dienas. Iš anksto pagamintose afišose atlikėjai buvo pristatyti ne kaip karo pabėgėliai ar savanoriai-tremtiniai, bet kaip dainininkai iš Lietuvos – Kauno Valstybės operos solistai. Toks įrašas atskleidė pagrindines atlikėjų intencijas: 1) Kauno Valstybės operą sieti su Lietuvos valstybingumu; 2) įrodyti, kad ši opera tęsia savo veiklą egzilyje; 3) neprarasti vilties atgauti Lietuvos nepriklausomybę ir sugrįžti į namus. Jungtinės Karalystės lietuviams atsirado galimybė vėl pasijusti tarsi tėvynėje, o kai kurie anglai, nelabai susigaudantys politikoje, buvo įsitikinę, kad dainininkai ir jų akompaniatorius atvyko tiesiai iš Kauno.

Nors Londone tarp lietuvių neatsirado profesionalių muzikos kritikų, Baltijos tautų koncerto publika sugebėjo tinkamai įvertinti operos solistų pasirodymą. „Britanijos lietuvis“ rašė:

³ Alė Kalvaitytė-Velbasienė (1908–2004) – mecosopranas, dainavimo mokėsi Kauno konservatorijoje, tobulinosi Italijoje, 1934–1944 metais dainavo Kauno Valstybės operoje, 1944 metais pasitraukė į Vokietiją ir ten dalyvavo 285 koncertuose.

⁴ Izabelė Motekaitienė (1909–1985) – dramatinis sopranas, baigė Kauno konservatoriją, 1942 metais Valstybės operoje debiutavo Verdi operoje „Aida“. Vokietijoje aktyviai koncertavo ir 300 kartų dalyvavo įvairaus pobūdžio renginiuose.

⁵ Stasys Baranauskas (1920–2008) – tenoras, studijavo mediciną ir veterinariją, mokėsi Kauno konservatorijoje, lankė Jono Būtėno studiją. Pasitraukęs į Vakarus tobulinosi Vienoje, 1947 metais Augsburgėje surengė pirmąjį savo koncertą.

⁶ Ipolitas Nauragis (1900–1982) – bosas, mokėsi Kauno konservatorijoje, balsą lavino Prancūzijoje ir Italijoje, 1933–1944 metais dainavo Kauno Valstybės operoje, koncertavo Baltijos šalyse, Vienoje, Buenos Airių Kolumbo teatre (*Teatro Colón*), Vokietijoje dalyvavo apie 300 koncertų.

Didžiulėje salėje, galbūt, pirmą kartą Londono širdyje suskamba lietuviška daina: tai I. Nauragio galingu bosu, švelniu ir žavinčiu I. Motekaitienės sopranu, išpūdingu A. Kalvaitytės mez-sopranu bei jauno dainininko S. Baranausko stipriu ir sultingu tenoru, palydint pianinu prof. V. Jakubėnui. <...> Klausytojai reiškė savo dėkingumą iškviestami solistus net po keletą kartų. Tos trumpos valandos atsilankiusiųjų širdyse paliko neišdildomą įspūdį ir dėkingumą menininkams. Pranyko valandėlei tolimi atstumai, užsimiršo aplinka ir šviesus pasitenkinimo spindulių pluoštas perbėgo rūpesčių ir sielvarto išvagotais benamių veidais. <...> Koncertas puikiai nusisekęs, publika, tiek anglai – tiek pabaltiečiai, skirstėsi giliai paveikti tos gražios meno valandos, taip gražiai perteiktos. (Izbickas 1948: 1)

Ir pridūrė: „Šis koncertas buvo svarbiausiais įvykis, kokį bet kada turėjo Baltijos tautos šiame krašte. Jis išgarsino mūsų vardą svetimšalių tarpe ir davė moralinio pastiprinimo mums patiems“ (Bajorinas 1948: 3). Tik gaila, kad lietuviška periodinė spauda nepaskelbė, kokie kūriniai buvo atlikti koncerto metu (Baltijos tautų koncertas 1948: 2), bet ŽK LMA saugoma jo programa rodo, kad latviai atliko Ludwigo van Beethoveno Styginių kvartetą Nr. 2, estai – Césario Francko Sonatą smuikui ir fortepijonui A-dur, Eduardo Tubino Baladę ir Siuitą senovinių estų šokių temomis, o lietuviai padainavo Jurgio Karnavičiaus, Stasio Šimkaus, Jakubėno, Banaičio, Juozo Tallat-Kelpšos dainas ir arijas iš Gioacchino Rossini, Giuseppe'ės Verdi, Giacomo Puccini, Ruggero Leoncavallo operų.

Antrasis koncertas Londone įvyko YMCA⁷ salėje balandžio 14 d. Jis buvo uždaras ir skirtas rinktinei publikai – muzikos kritikams, Londono operos ir BBC atstovams. Britai buvo suinteresuoti išgirsti nežinomus jiems dainininkus ir galbūt pasikviesti juos dalyvauti radijo laidose ar teatrų spektakliuose, o lietuviai tokių kvietimų tik ir laukė.

DBLS planavo atlikėjams surengti apie 12 koncertų, todėl šie iš karto išvyko į gastroles po Angliją, Škotiją ir Velsą, tačiau renginių įvyko daug daugiau – 22, mat atsirado pasiūlymų šventadieniais pamaldų metu ar po jų giedoti lietuviškose bažnyčiose⁸. Oficialiame maršrute buvo numatytos šios datos ir vietovės: 04 16 – Slifordas (Sleaford); 04 20 – Fort Viljamas (Fort William); 04 21 – Glazgas; 04 21 – Belshilis (Belshill); 04 24 – Bradfordas (Bradford); 04 30 – Koventris (Coventry); 05 02 – Piterboras (Peterborough); 05 04 – Ašbornas (Ashbourn); 05 09 – Kardifas (Cardiff); 05 16 – Jorkas (York); 05 18 – Tadmasteris (Tadcaster). Iš Jakubėno vesto kelionių dienoraščio, skelbto Vokietijoje leidžiamuose „Žiburiuose“, matyti, kad priešpaskutinis dainininkų koncertas buvo surengtas Glosteryje (Gloucester), o paskutinis – dar kartą užsukus į Koventrį (Coventry). Iš anksto buvo sutarta, kad DBLS apmokės kelionės išlaidas ir viešbučius, o juos užsakys ir maistu aprūpins

⁷ Krikščioniškojo jaunimo asociacija (*Young Man's Christian Association*).

⁸ 3 koncertai buvo surengti anglų pastangomis, 1 – lietuvių iniciatyva per vietinę anglų muzikos draugiją, kitus rengė patys lietuviai.

artistus kviečiantys asmenys. Šie koncertai buvo padalinti į keturis turus. Ir po kiekvieno iš jų atlikėjai grįždavo į savo pagrindinę būstinę Londone.

Koncertus sudarydavo dvi dalys: pirmojoje skambėdavo lietuvių kompozitorių (Banaičio, Jono Dambrausko, Jakubėno, Aleksandro Kačanausko, Karnavičiaus, Juozo Karoso, Konrado Kavecko, Antano Račiūno, Šimkaus, Tallat-Kelpšos) dainos, antrojoje – arijos bei ansambliai iš populiarių klasikinių operų (W. A. Mozarto „Don Žuanas“, G. Verdi „Trubadūras“, „Don Karlas“, „Aida“, Ch. Gounod „Faustas“, J. Massenet „Manon“, G. Bizet „Karmen“, G. Puccini „Toska“, „Madame Butterfly“, „Mergina iš Vakarų“, C. Saint-Saëns „Samsonas ir Dalila“, P. Čaikovskio „Pikų dama“, J. Offenbacho „Hofmano pasakos“, G. Rossini „Sevilijos kirpėjas“), kurių dauguma buvo statytos Kauno Valstybės teatre⁹. Prieš eidami į sceną atlikėjai atsižvelgdavo ir į tautinę publikos sudėtį. Jei klausytis muzikos susirinkdavo anglai, jie lietuviškų dainų atlikdavo mažiau, tačiau visiškai jų neatsisakydavo.

Koncertai vykdavo įvairios paskirties ir skirtingo dydžio statiniuose: mokyklose, darbininkų barakuose, fabrių ir tikinčiųjų parapijoms priklausančiose patalpose, ištaigingose miestų salėse, pilių menėse. Tik dėl netinkamos akustikos ne visur dainininkų balsai gerai skambėdavo, į ką atkreipė dėmesį ir muzikos kritikai (J. C. M. 1948: 4). Kartą teko koncertuoti psichiatrinėje ligoninėje. Laiške žmonai Jakubėnas rašė:

Miela Ole! Rašau iš gražaus miestuko Dorchester, kur turėjome koncertuoti „durnių ligoninėje“, kurioje dirba 10 lietuviškų merguželių. „Durniai“ irgi buvo publikoje, bet laikėsi ramiai, tik kai kurie (pasirodo, muzikai) vis dirigavo. (Jakubėno laiškas 1948b)

Jei trūkdavo programėlių, koncertą trumpai pristatydavo Jakubėnas. Vienur didžiąją publikos dalį sudarydavo vien lietuviai (Koventris, Jorkas), kitur jų apsilankydavo vos keletas (Kardifas). Tautiečiai džiaugdavosi išgirdę liaudiškas melodijas ir, prisiminimams užplūdus, net nubraukdavo vieną kitą ašarą, o anglus žavėjo dainininkų balsai ir tautiniai drabužiai. Tiesa, žemesnių socialinių sluoksnių atstovai, pavyzdžiui, anglų darbininkai, koncertuose beveik nesilankydavo, tačiau kilmingi žmonės, miestų administratoriai ar šiaip įtakingi asmenys visada sėdėdavo pirmose žiūrovų eilėse. Po Piterbore įvykusio pasirodymo lietuvių solistams gėles įteikė „Anglijos karaliaus vardu“ šio miesto burmistro žmona, Kardife atlikėjus sveikino viceburmistras, Glosteryje – anglikonų vyskupas, vargonininkas, savivaldybės vadovai, Glazge – Lietuvos garbės konsulas Mac Gregoras. Tyloje prasidėdavę koncertai baigdavosi audringais plojimais ir šūksniais „bis“, „bravo“, tad atlikėjams tekdavo ne kartą lenktis. To neužtekdavo. Dalis klausytojų skubėdavo į užkulisius, norėdami gauti autografą ir iš arti pasigėrėti lietuviškais tautiniais rūbais. Bradforde

⁹ Čikagoje įsikūrusiame Lituanistikos tyrimų centre, kuriame saugomas ŽK LMA, pavyko rasti tik dalį koncertinių programų, todėl aukščiau pateiktas Jungtinėje Karalystėje atliktų kūrinių sąrašas nėra išsamus.

koncertą suruošė buvęs Kauno Valstybės operos akompaniatorius ir kompozitorius Stasys Gailevičius, sunkiai dirbantis tekstilės fabrike. Solistai jį pagerbė atlikdami dvi jo dainas. Svečiams į akis krito tai, kad beveik visi lietuvių imigrantai, nepaisant jų išsilavinimo, smuko iki žemiausio lygio darbininkų, bet jie taip pat pastebėjo, jog kultūrininkams fabrikinis darbas anspau do neuždėjo. Buvę rašytojai, žurnalistai, aktoriai lankėsi įvairiuose reginiuose, dalyvavo meninėje veikloje. Trupės nariai iš arti pamatė britiškų DP stovyklų įnamių vargus, kai šiems tekdavo gyventi po 12 viename kambaryje ir laikytis labai griežtų taisyklių, kartu įsitikino, kad maistas čia yra geresnis nei Vokietijoje ir jo laisvai galima nusipirkti parduotuvėse. Tiesa, buvo apribotas judėjimas privačiais automobiliais, patiekalų kiekio pasirinkimas restoranuose. Jakubėnas taikliai įvardijo to meto situaciją:

Anglijos dabartinį gyvenimą galima būtų apibūdinti kaip kiek suvaržytą taikos meto gyvenimą. Esamieji suvaržymai iššaukti ypatingų finansinių ir ekonominių sąlygų; šiaip, ypač pramonės prekių, būtų jau dabar perteklius. (Jakubėnas 1948b: 3)

Nepamiršamas susitikimas su tautiečiais įvyko Šiaurės Škotijoje, Fort Viljame, kur aliuminio fabrike dirbo apie 400 lietuvių. Baranauskas rašė:

Jie buvo vokiečių paimti kasti apkasų ir pateko į britų nelaisvę. Parinkom lengvesnę programą, dainavom daugiau harmonizuotų liaudies dainų ir vieną kitą ariją. Mums baigus, į sceną sugužėjo apie dvidešimt vyrų ir, tiesiogine žodžio prasme užsivertę mus ant pečių, nunešė į kavinę, kur buvo paruošta vakarienė. Maisto daaviniai buvo kuklūs, bet jie būtinai norėjo jais su mumis pasidalinti. Kitą rytą, norėdami mus išlydėti, jie paprašė savo valdžios laisvos valandos ir atėjo su kukliom gėlytėm (šiaurėje jų mažai), kurias įteikė mūsų moterims. Grįžom į Londoną sujaudinti jų meilės ir nuoširdumo. (Narbutienė 2000: 41–42)

Oficialiuose ir privačiuose susitikimuose atlikėjai stengėsi paliesti Lietuvai svarbius klausimus. Per svečių pagerbimo vakarienes buvo keliami tostai už lietuvių menininkus ir jų tėvynės išlaisvinimą. Po vieno koncerto Jakubėnui net teko angliškai pasakyti kalbą ir papasakoti apie Didžiojoje Britanijoje mažai kam žinomą lietuvių tautą. Jis pastebėjo, kad vietiniai gyventojai sunkiai skyrė lietuvius nuo latvių ir estų, bet džiaugėsi nors tuo, kad jų nepainiojo su lenkais. Pianistas mielai atsakydavo ir į politikoje nesiorientuojančių klausytojų klausimus, pavyzdžiui, „ar jums buvo labai sunku patekti iš Lietuvos į Angliją, ar labai sunkūs kelionių suvaržymai kontinente?“ (Jakubėnas 1948a: 2–3).

Atlikėjams visada yra svarbi muzikos kritikų nuomonė, ypač publikuota periodinėje spaudoje. Lietuviai taip pat laukė recenzijų, tad visur pirko vietinius laikraščius. Po bendro baltiečių koncerto „The Times“ išspausdino lakonišką tekstą, kuris, pasak Jakubėno, labai nuvylė latvius, pripratusius Vokietijoje prie didesnio dėmesio. Lietuviai galėjo džiaugtis, sulaukę jo daugiau, tačiau dainininkų pavardės

taip ir nebuvo paminėtos, išskyrus kompozitoriaus Banaičio, nes straipsnelio autoriui įdomi pasirodė jo daina „Vandens lelija“ (Baltic Music 1948: 7). Nors gastrolių organizatoriai informuodavo laikraščių korespondentus apie būsimus renginius, nors žodiniai klausytojų atsiliepimai būdavo entuziastingi, santūrus britai koncertus arba visai ignoruodavo, arba tenkindavosi paskelbė vos kelių eilučių informaciją. Turo organizatoriai suskaičiavo tik 7 leidinius, paminėjusius lietuvių muzikus. Be koncertų būta ir uždaryų renginių: privačioje koncertinėje agentūroje, BBC radijo studijoje, vyrų balsų perklausa „Covent Garden“ operoje. Mat DBLS stengėsi, kad dainininkai gautų pasiūlymų koncertuoti prestižinėse Londono scenose. Deja, nei vienu, nei kitu atveju lietuviai aiškaus atsakymo nesulaukė. BBC davė solistams visą valandą programai pademonstruoti, bet jie taip ir nesužinojo, ar ji buvo įrašyta, ar tik šiaip jos pasiklausyta. Visgi keliaujantys artistai nuoskaudos nejautė – suprato, kad yra sunku nukonkuruoti į Londoną iš įvairių kraštų suvažiavusius pajėgius dainininkus. Kelionę po Jungtinę Karalystę jie laikė šviesia likimo dovana ir džiaugėsi galėję nors fragmentiškai susipažinti su jos kunkuliuojančiu muzikiniu gyvenimu. „Covent Garden“ operoje jiems pavyko pamatyti „Karmen“, Glazgė – skrajojančios trupės „The Carl Rosa“ atvežtą „Toską“, o Kardife išgirsti velsiečių moterų chorą, su kuriuo lietuviams teko dalintis ta pačia scena. Jakubėnas šiek tiek nusivylė londoniečių spektakliu, mat prancūzų kompozitoriaus opera buvo atliekama anglų kalba, solistų vokalas ir pastatymo lygis pasirodė vidutiniškas (Jakubėnas 1948b: 3), tačiau įsiminė velsiečių moterų balsai:

Choro dainavimas – tikrai žavėtinas, <...>, intonacija – nuostabaus grynumo, atspalviai – rafinuoti. Skambesys savotiškas, mums kiek neįprastas, tačiau labai malonus klausyti, jaučiama gili choro kultūra. (Jakubėnas 1948c: 4)

Sustiprėję fiziškai ir praturtėję dvasiškai birželio mėnesį lietuvių atlikėjai grįžo į „gimtąją“ Vokietiją. Nors jiems nebuvo numatyti honorarai, nors nesulaukta darbo pasiūlymų, visi liko patenkinti. Ir solistai, ir akompaniatorius suprato, jog norint Anglijoje „užsikabinti“, reikia bent pusmetį ten pagyventi ir užmegzti kontaktus su muzikinėmis institucijomis ar jų atstovaujamais asmenimis. Neturint materialinės paramos apie tai buvo nedrąsu net pasvajoti. Londone kalbėta apie dar vienas šių menininkų gastroles po Didžiąją Britaniją, bet žinant, kad DBLS patyrė finansinių nuostolių, niekas netikėjo jos ryžtu antrą kartą organizuoti panašius turus. Bet pasirodė, kad įvykę koncertai atnešė lietuviams daug moralinių ir politinių dividendų, o britams tai prilygo pigiai kainuojančiam muzikiniam projektui, todėl rudenį atėjo nauji kvietimai rengtis kitų metų kelionei. Ir prasidėjo paruošiamieji darbai.

ANTROSIOS LIETUVIŲ ATLIKĖJŲ GASTROLĖS

1949 metų sausio mėnesį lietuvių menininkų trupė laivu iš Olandijos pasiekė Angliją. Tik jos sudėtis šiek tiek pasikeitė – vietoj Motekaitienės į kelionę išsiruošė Antanina Dambrauskaitė, viena produktyviausių Kauno Valstybės operos solisčių, atlikusi šio teatro scenoje daugybę vaidmenų¹⁰. Iš karto prisidėjo įtemptos repetitijos su tikslu koncertų numerių trukmės nustatymu, scenos režisūra ir galutiniu programos suderinimu. Ji buvo padalinta į tris dalis: pirmąją ir trečiąją sudarė ištraukos iš klasikinių operų, o viduriniąją – liaudies dainos ir lietuvių kompozitorių originalūs kūriniai. Generalinė repeticija vyko *Arts Council* komisijos priežiūroje. Trupės lydinčiuoju asmeniu, o kartu ir koncertų pranešėju ji paskyrė buvusį aktorių Alaną Blairą, kurį Jakubėnas apibūdino kaip kultūringą ir patrauklų anglą, bet nerodantį emocijų. Komentuodamas lietuviškąją programos dalį, jis niekada neminėdavo kompozitorių pavardžių, matyt, jos jam buvo sunkiai ištiriamos, ir visus kūrinius įvardydavo kaip liaudies dainas.

Gastrolių maršruto būta visiškai naujo, nors keletą kartų užsukta ir į prieš metus lankytus miestus: 01 27 – Plimutas (Plymouth); 01 29 – Bridžvoteris (Bridgewater); 01 30 – Kiderminsteris (Kidderminster); 02 02 – Droitvičas (Droitwich); 02 04 – Stafordas (Stafford); 02 06 – Redkaras (Redcar); 02 07 – Vitbis (Whitby); 02 09 – Stoktonas prie Tiso (Stockton on Tees); 02 10 – Alnvikas (Alnwick); 02 11 – Ferihilas (Ferryhill); 02 12 – Anfieldas (Annfield Plain); 02 16 – Lečvertas (Letchworth); 02 19 – Londonas; 02 26 – Limingtonas (Leamington); 02 27 – Nortamptonas (Northampton); 03 03 – Glazgas; 03 04 – Fort Viljamas; 03 07 – Koventris; 03 12 – Tadmasteris; 03 13 – Bradfordas; 03 20 – Londonas; 03 23 – Glosteris; 03 25 – Aldeburgas; 03 26 – Lutonas; 03 27 – Kolčesteris (Colchester). Afišos, kaip ir anksčiau, skelbė, kad koncertuoja svečiai iš Lietuvos – Kauno Valstybės teatro solistai, tik jose prisidėjo naujas įrašas: juos globoja Didžiosios Britanijos Menų taryba.

Kuo gi skyrėsi šios 1949-ųjų gastrolės nuo įvykusiųjų prieš metus? Visų pirma koncertų intensyvumu ir skaičiumi. Jų būta žymiai daugiau – net 29: 15 organizavo *Arts Council*, 14 – DBLS (Jakubėnas 1949: 4–5)¹¹. Mat koncertuota po kelis kartus tame pačiame mieste. Kartą teko per 7 dienas surengti 7 koncertus. Sulaukta daugiau kvietimų iš lietuvių. Šie buvo daug aktyvesni, suvažiuodavo samdytais autobusais net iš tolimų vietovių. Ir anglai atrodė mažiau santūrūs, nes jau buvo girdėję apie lietuvių atlikėjus daug gerų atsiliepimų, tad į daugelį koncertų bilietų kasose greitai nelikdavo. Nesumažėjo nei šiltų priėmimų, nei tostų, keliamų už Anglijos

¹⁰ Antanina Dambrauskaitė (1905–1994) – dainininkė, vokalą studijavo Klaipėdos ir Kauno muzikos mokyklose, stažavosi Italijoje, koncertavo Prahoje, Vienoje, Budapešte, Rygoje. Nuo 1929-ųjų – Kauno Valstybės operos solistė, iki 1936 metų rudens atliko apie 40 vaidmenų. 1947 metais Augsburgėje dainavo pagrindines partijas „Bohemos“ ir „Madam Baterflai“ spektakliuose.

¹¹ Į šį skaičių neįėjo religinės muzikos koncertai bažnyčiose: tris kartus Londone ir kartą Bradforde.

Karalių, Didžiosios Britanijos lietuvių ir Lietuvos išlaisvinimą. Didesnį susidomėjimą operos solistais parodė ir angliškoji spauda. Nežinia, ar tai buvo sutapimas ar koncertų įtaka, kad tuo metu ne vienas laikraštis paskelbė straipsnius, smerkiančius Estijos, Latvijos ir Lietuvos okupaciją, o kovo 26 dieną per BBC radiją valdžios nariams skirtu laiku buvo transliuota sero Stepheno Tallentso¹² paskaita apie aplankytas Baltijos valstybes. DBLS pirmininkas pranešė, kad net 43 britiški leidiniai paminėjo dainininkų koncertus (Varkala 1949: 2–3), tarp jų – ir vienas pagrindinių Londono laikraščių „The Times“, kuris pagyrė solistus – Baranausko balsą pavadino *tenore robusto*, kas reiškia tvirtą tenorą, o Nauragi net palygino su pasaulyje išgarsėjusiu rusų bosu Šaliapinu. Šiek tiek priekaištauta Kalvaitytei dėl kartais praslystančios „nešvarios“ intonacijos, o Dambrauskaitei – dėl per didelės balso vibracijos. Neliko nepastebėtas ir itin skoningai akompanavęs Jakubėnas (Lithuanian Singers 1949: 7), tačiau pastarasis šiuo straipsniu nebuvo patenkintas. Ir ne todėl, kad laikraščio korespondentas akcentavo kai kuriuos solistų trūkumus, bet kad neįvertino lietuvių kompozitorių kūrybos ir laikė ją neturinčia „išskirtinių individualumo bruožų“ (Lithuanian Singers 1949: 7). Jau pasibaigus gastrolėms, laiške išvykusiam į JAV Banaičiui Jakubėnas rašė:

<...> mažas domėjimasis liaudies dainomis Anglijoje yra galbūt pasekmė to, kad keltų (škotų, airių, welsų, kornvaliečių) melodijos, kurios tikrai yra labai įdomios, Anglijoje gan populiarios ir jiems šioje srityje originalumu yra sunku užimponuoti. Vokietija šiuo atžvilgiu yra daug palankesnė: čia bent gerą tautinį kūrinių pastebės ir įvertins <...>. (Jakubėno laiškas 1949)

Jei iš anksto būtų žinojęs anglų reakciją į lietuvišką koncertinį repertuarą ir tai, kad juos domins vien tautiniai drabužiai, Jakubėnas būtų sumažinęs lietuviškų dainų skaičių ir palikęs vos kelias, pačias originaliausias, tačiau reikėjo atsižvelgti į *Arts Council* reikalavimus ir vykdyti pasirašytą sutartį. Kadangi šios organizacijos lėšomis rėmėsi didelė artistų viešnagės biudžeto dalis, DBLS pirmininkas Varkala prisakė patenkinti visus jos reikalavimus ir nebandyti keisti suderintos programos. Lietuvių atlikėjai taip ir elgėsi, nes žinojo, kad, norint daryti karjerą Anglijoje, geri santykiai su *Arts Council* turi pirmąsias reikšmes.

Menką viltį įsikurti šioje šalyje turėjo ir po Didžiąją Britaniją keliaavę lietuvių artistai. Nauragis gavo kvietimą balandžio mėnesį surengti koncertą BBC radijofone, jo ir Baranausko kelis kartus teiravosi „Covent Garden“ opera. Perspektyvų būta, tačiau, anot Jakubėno, jos turėjo atsirasti iš lėto:

Reikėtų ir toliau sėdėti Vokietijoje ir, palikus ten šeimas, vis važinėti į Angliją koncertuoti. <...>. Daug gražių pasisėkimų, tam tikri tolimesni horizontai ir mandagūs, bet nekonkretūs ir neaiškūs pažadai. (Jakubėnas 1949: 4–5)

¹² Stephen George Tallents (1884–1958) – Didžiosios Britanijos valstybės tarnautojas, viešųjų ryšių ekspertas.

Tuo metu kaip tik imigrantams prasivėrė durys į JAV. Ši šalis jiems siūlė nuolatinį prieglobstį ir viltį rasti darbą. Tad 1949 metais grįžę iš Didžiosios Britanijos ir susitvarkę dokumentus, visi šios trupės nariai atsisveikino su Europa ir išvyko į Ameriką.

IŠVADOS

1948–1949 metais Didžiojoje Britanijoje vykusios lietuvių menininkų gastrolės, per kurias buvo surengta apie 50 koncertų, turėjo abipusę naudą. Iš Vokietijos karo pabėgėlių stovyklų atvykę solistai, prisistatę kaip Kauno Valstybės teatro dainininkai, reprezentavo nepriklausomą Lietuvą ir pabrėžė jos tradicijų tęstinumą egzilyje. Intensyvus kelionių grafikas nesutrukdė jiems susipažinti su Jungtinės Karalystės muzikine kultūra, jos žmonėmis ir DP stovyklų gyvenimu. Artistų profesinį pajėgumą ir koncertų programas, sudarytas iš klasikinių operų ištraukų ir lietuvių kompozitorių dainų, palankiai įvertino tiek lietuvių, tiek britų spauda.

Lietuvių dainininkų koncertus globojo DBLS ir Didžiosios Britanijos Menų taryba. Pastaroji šiuos renginius panaudojo meniniams-educaciniam tikslams – supažindino publiką su operos žanru ir mažai jai pažįstamos tautos muzika. Lietuvių sąjungai šie koncertai buvo naudingi, telkiant tautiečius bendrai veiklai, puoselėjant jų tautinę tapatybę ir tarptautiniu mastu keliant Lietuvos išlaisvinimo klausimą. Didžiosios Britanijos lietuvių susitikimai su Kauno Valstybės teatro solistais praskaidrino jų slogų gyvenimą, mintimis grąžino į tėvynę ir pakėlė tautinį prestižą svetimųjų akyse. Lietuvių muzikai puikiai atliko „dainuojančių ambasadorių“ misiją – britų sąmonėn įvedė Lietuvą kaip kultūringą, kūrybingą ir veržlų kraštą, vertą siekiamos laisvės. Rasti pastovų darbą pagal savo profesiją Jungtinėje Karalystėje jiems nepavyko dėl laiko, finansinių išteklių ir konkrečių pasiūlymų stokos.

ŠALTINIAI

Vlado Jakubėno laiškas Kazimierui Viktorui Banaičiui: Blomberg, 1949 07 12. ŽK LMA.
Vlado Jakubėno laiškas Olgai Jakubėnienei: Paddington, 1948 05 26. ŽK LMA.

Didžiojoje Britanijoje įvykusių lietuvių atlikėjų koncertinės programėlės. ŽK LMA.

LITERATŪRA

Anglijos lietuviai. *Lietuvių enciklopedija*, t. 1. So. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 181–182.

Bajorinas, Mečys. Padėka. *Britanijos lietuvis*, 1948 04 16. Baltic Music. *The Times*, 13 04 1948.

Baltijos tautų koncertas Londone. *Britanijos lietuvis*, 1948 04 02.

Gutauskienė, Alė. Lietuvos nacionalinis operos ir baletų teatras. *Muzikos enciklopedija*, t. 10. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 303–310.

Izbickas, Vytautas. Baltų koncertas Londone. *Britanijos lietuvis*, 1948 04 16.

Jakubėnas, Vladas. Chorai, jų reikšmė ir organizacijos galimumai. *Vairas*, 1935, nr. 7–8, 351–355.

Jakubėnas, Vladas. Ir vėl tie operos meno „ledlaužiai“! *Žiburiai*, 1949 04 22.

Jakubėnas, Vladas. Ketvirtoji išvyka su mūsų solistais po Angliją. *Žiburiai*, 1948a 06 26.

Jakubėnas, Vladas. Su lietuvių solistais po Angliją. *Žiburiai*, 1948b 05 22.

Jakubėnas, Vladas. Wallijos sostinėje. *Žiburiai*, 1948c 06 12.

J. C. M. Lithuanian Singers at Guildhall. *The Citizen*, 22 05 1948.

Kz. B. Lietuvos operos sukaktuvinė paroda ir akademija Chicagoje. *Draugas*, 1971 02 03.

Lithuanian Singers. Concert in London. *The Times*, 21 02 1949.

Narbutienė, Ona. *Stasys Baras*. Vilnius: Baltos lankos, 2000.

Varkala, Petras Bazilijus. Lietuvių menininkų triumfas D. Britanijoje. *Žiburiai*, 1949 04 07.

Danutė Petrauskaitė

Lithuanian Academy of Music and Theatre, Lithuania

WITH THE LITHUANIAN STATE STAMP:

OPERA SOLOISTS' TOURS IN GREAT BRITAIN IN 1948–1949

SUMMARY. In 1944, thousands of people fled Lithuania to escape the advancing Red Army, including many artists from the Kaunas State Opera. Founded in 1920, this Opera House played an important role during the interwar period. Most of the musicians found temporary refuge in Germany. In 1948, to mark Lithuania's 30th anniversary of independence, the Lithuanian Union and the Baltic Council in the UK, with support from the Arts Council of Great Britain, invited four singers and an accompanist from Germany: Izabelė Motekaitienė, Alė Kalvaitytė, Stasys Baranauskas, Ipolitas Nauragis, and Vladas Jakubėnas. They were contracted to participate in the jubilee event and to visit Lithuanian communities in England, Scotland, and Wales. The concert programs featured Lithuanian songs and excerpts from classical operas. Some of the concerts were also open to English audiences. The soloists presented themselves as artists from the Kaunas State Theatre, emphasizing the continuity of independent Lithuania's traditions in exile. Twenty-two concerts were held over two months. The audience praised the performers, but the British press was reserved in its coverage. The Lithuanian Union invited the same performers to tour Great Britain again in 1949 to mobilize their compatriots and achieve political goals (this time Antanina Dambrauskaitė replaced Izabelė Motekaitienė). Twenty-nine concerts took place, half of which were organized at the initiative of the Arts Council of Great Britain. This time, the British press paid more attention to the artists, and tickets sold out quickly. Lithuanian soloists in the UK sought work in their profession but faced challenges due to time constraints, financial limitations, and a lack of concrete offers. However, they effectively served as "singing ambassadors," representing Lithuania as a cultured nation and advocating against the illegal incorporation of Lithuania into the USSR.

KEYWORDS: opera, song, theatre, soloists, tour, concert, audience, nation, state, Kaunas, Lithuania, Germany, Great Britain.